

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

V Всеукраїнської науково-практичної конференції
студентів, аспірантів та молодих науковців
«СУЧАСНИЙ МАСОВОКОМУНІКАЦІЙНИЙ ПРОСТІР:
ІСТОРІЯ, РЕАЛІЇ, ПЕРСПЕКТИВИ»

СЕКЦІЯ 4.

Журналістика та соціальні комунікації: творення смислів

ІМЕРСИВНІ ПРАКТИКИ У СУЧАСНИХ МЕДІА: ВПЛИВ «ЕФЕКТУ ПРИСУТНОСТІ» НА ФОРМУВАННЯ ЕМПАТІЇ ТА СОЦІАЛЬНОЇ СОЛІДАРНОСТІ

Марія Булига,

студентка, НУ «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»

Гліб Кудряшов,

кандидат наук із соціальних комунікацій, доцент, НУ «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»

Анотація. Досліджено еволюцію «ефекту присутності» в медіапросторі від традиційного прямого ефіру до імерсивних технологій віртуальної та доповненої реальності. Проаналізовано нейробіологічні та психологічні механізми формування афективної емпатії через активацію дзеркальних нейронів під впливом візуальних образів кризи. Розглянуто алгоритм трансформації емоційного шоку в солідарну колективну дію та фінансові транзакції (донат) за допомогою швидких цифрових інструментів. Висвітлено деструктивні аспекти імерсивності, зокрема втому від співчуття, вторинну травматизацію аудиторії та етичні межі інформування.

Ключові слова: імерсивна журналістика, телеприсутність, дзеркальні нейрони, емоційний інтелект, цифрова солідарність, втома від співчуття, медіагігієна.

IMMERSIVE PRACTICES IN CONTEMPORARY MEDIA: THE IMPACT OF THE "PRESENCE EFFECT" ON THE FORMATION OF EMPATHY AND SOCIAL SOLIDARITY

Mariia Bulyha,

Student, Yuri Kondratyuk Poltava Polytechnic National University

Hlib Kudriashov,

PhD in Social Communications, Associate Professor,

Yuri Kondratyuk Poltava Polytechnic National University

Abstract. The evolution of the "presence effect" in the media space from traditional live broadcasting to immersive technologies of virtual and augmented reality is examined. The neurobiological and psychological mechanisms of affective empathy formation through the activation of mirror neurons under the influence of visual images of crisis are analyzed. The algorithm of transformation of emotional shock into solidary collective action and financial transactions (donations) using fast digital tools is considered. The destructive aspects of immersiveness, including compassion fatigue, secondary traumatization of the audience, and ethical boundaries of reporting, are highlighted.

Keywords: immersive journalism, telepresence, mirror neurons, emotional intelligence, digital solidarity, compassion fatigue, media hygiene.

Сучасний масовокомунікаційний простір зазнає докорінних трансформацій, за яких журналістика перестає бути лише ретроспективним транслятором новин. Новітні медіа здатні миттєво переміщувати аудиторію в будь-яку точку планети, створюючи стійке суб'єктивне відчуття перебування в епіцентрі подій. Особливо гостро цей феномен виявляється під час

висвітлення криз, воєнних конфліктів та гуманітарних катастроф, коли невідредаговані кадри руйнувань у реальному часі стирають межу між екраном цифрового пристрою та фізичною реальністю.

Теоретичним фундаментом цього явища виступає концепція «телеприсутності» (telepresence), яка описує суб'єктивне відчуття перебування індивіда в іншому, географічно віддаленому місці за допомогою медіатехнологій [1, 2, 3]. Термін «телеприсутність» у 1980 році вперше запровадив американський науковець у сфері когнітивістики та штучного інтелекту Марвін Мінський, опублікувавши засадничу статтю у журналі «Omni» [1]. Телеприсутність визначається як комплекс технологічних рішень, що дозволяє користувачеві отримати враження присутності й можливості здійснювати вплив на віддалену локацію, фізично перебуваючи у власному помешканні. Зазначений ефект досягається завдяки поєднанню сенсорних каналів, відео високої роздільної здатності, об'ємного звуку, тактильного зворотного зв'язку, а також супутнього психологічного аспекту – відчуття «буття там» [1, 2].

Еволюція форматів: від традиційного телебачення до імерсивних технологій

Ілюзія спільного моменту розвивалася поетапно разом із прогресом комунікаційних технологій. Традиційне телебачення заклало тривкий базис для телеприсутності, пройшовши шлях від трансляції до створення психологічного ефекту спільного переживання. До появи технології прямого ефіру журналістика функціонувала у ретроспективному режимі: подія фіксувалася, піддавалася редакційній обробці й лише згодом демонструвалася аудиторії [1]. Прямий ефір уперше забезпечив синхронізацію, за якої момент розгортання події та момент її сприйняття глядачем збігалися у часі [1, 2]. Це сформувало відчуття безпосередньої причетності: глядач усвідомлює, що спостерігає подію синхронно з репортером, що створює високу емоційну напругу [1]. Поява мобільних телевізійних станцій дозволила вивести камеру зі стерильних студій на вулиці, трансформуючи прямі включення з місць бойових дій чи катастроф на інструмент автентифікації контенту, оскільки сирий, немонтований потік відео значно важче підробити [1, 2].

Новим етапом еволюції стали стрімінгові платформи (TikTok, Telegram), які репрезентують найвищий ступінь автентичності медіапродукту. Вони остаточно нівелювали інституційну цензуру та класичний монтаж [1, 2]. Трясіння камери, дефекти освітлення та сторонні шуми перетворилися на головні маркери правдивості («естетика правди»), протиставлені штучній студійній картинці [1, 2]. Більше того, інтерактивність (чати в реальному часі) дозволила аудиторії безпосередньо керувати увагою стрімера, трансформуючи пасивного спостерігача на активного учасника події [1, 2].

Найвищою точкою розвитку цього процесу є імерсивні технології – віртуальна (VR) та доповнена (AR) реальність, які формують так звану «журналістику занурення» (immersive journalism) [1, 3]. Вони повністю ліквідують «четверту стіну»: користувач не дивиться на плоске

вікно екрана, а перебуває всередині тривимірного простору події, що робить досвід сприйняття майже фізичним [1, 2]. Показовим прикладом є проєкт «Project Syria» Нонні де ла Пенї, де використання VR-технологій дозволило аудиторії прожити трагедію цивільного населення в зоні воєнного конфлікту від першої особи, мінімізуючи критичну дистанцію [2].

Психофізіологія сприйняття: нейробіологічні механізми емпатії

Потужний вплив імєрсивного контенту на психіку індивіда пояснюється нейробіофізичними механізмами, зокрема функціонуванням дзеркальних нейронів. Під час споглядання візуальних образів кризи (катаклізмів, воєнних руйнувань, людських страждань) дзеркальних нейрони глядача активуються у такий спосіб, ніби він сам перебуває у стані загрози; мозок буквально копіює та імітує чужий біль, закладаючи підґрунтя для біологічної емпатії [1, 2]. Загальновідомі дослідження нейробіолога Тані Зінгер, опубліковані у журналі «Science», експериментально довели, що під час спостереження за больовими відчуттями близької людини емоційні центри мозку спостерігача спалахують ідентично до центрів безпосередньої жертви [3]. Кризовий медіаконтент працює аналогічно: людський мозок дзеркально відображає афективну відразу до болю, запускаючи переживання екранної трагедії як власної [2].

Важливу роль у цьому процесі відіграє архітектоніка кадру та вибір ракурсу зйомки. Як зазначала дослідниця фотографії Сьюзен Зонтаг, загальні плани схильні деперсоналізувати жертву, перетворюючи людську трагедію на суху статистичну одиницю [2]. Натомість використання суб'єктивної камери (POV-кадри) або надвеликих планів очей постраждалих різко скорочує психологічну дистанцію, нейтралізує «медійну анестезію» аудиторії та повертає жертві індивідуальний етичний голос [1, 2]. Водночас базовою передумовою переходу від первинного афективного шоку до свідомої солідарності є емоційний інтелект глядача – здатність чітко ідентифікувати власні почуття й емоції жертв у кадрі, уникаючи захисного відчуження [1, 2].

Соціальний праксис: трансформація емпатії у колективну дію

Емоційна копродукція медіа та глядача за умов високого рівня розвитку цифрових платформ здатна швидко трансформуватися у практичну площину через лінійний алгоритм «Емоція – Рішення – Дія» [1, 2]. Сучасні медіа будують ефективний логістичний місток від пасивного споглядання трагедії до активної допомоги [1]. Інструментами такої експресконверсії виступають так звані «цифрові капіляри» – інтегровані QR-коди на екранах телевізорів, клікабельні посилання в Instagram-сторіз або Telegram-каналах, які дозволили миттєво конвертувати миттєвий емоційний імпульс у фінансову транзакцію (донат) чи волонтерський запит [1, 2].

Згідно з наявними емпіричними даними, гострий емоційний імпульс у 100% випадків зумовлює виникнення інтенсивної рефлексії, що трансформується у миттєве рішення допомогти у 85% представників аудиторії, і зрештою матеріалізується у фінансову транзакцію у 70% випадків

[2]. Переконливим кейс-стаді у вітчизняному медіадискурсі є мобілізація суспільства під час екологічної та гуманітарної катастрофи, спричиненої підривом Каховської ГЕС [1, 2]. Оперативні кадри порятунку людей і тварин, зафіксовані з безпілотних літальних апаратів (дронів), сформували тотальний «ефект присутності», внаслідок чого українське суспільство за лічені години акумулювало багатомільйонні благодійні внески на рахунках фонду «Повернись живим» та інших профільних організацій [1, 2]. Швидкість споживання імерсивного контенту повністю синхронізувалася зі швидкістю банківської транзакції [1].

Темна сторона імерсивності: психологічні та етичні ризики

Поряд із мобілізаційним потенціалом, «ефект присутності» приховує деструктивні загрози для суспільного психічного здоров'я. Першою з них є феномен «втоми від співчуття» (Compassion Fatigue) – специфічний стан емоційного виснаження, за якого надлишок жорсткого, нетрансформованого контенту вмикає захисні механізми психіки у вигляді повної байдужості, цинізму та емоційного відсторонення від чужого болю з метою аутогенного виживання [1, 2]. Іншим вагомим ризиком є вторинна травматизація аудиторії. Через компульсивний думскролінг – безперервне переглядання стрічок новин із хроніками катастроф – індивіди в тилу починають демонструвати виражені клінічні симптоми посттравматичного стресового розладу (ПТСР), стаючи «цифровими жертвами» катастроф без прямого перебування у зоні небезпеки [1, 2].

Окрему проблему становить етична межа журналістської діяльності. Надмірна деталізація людських страждань, експлуатація образів жертв заради підвищення охоплень та залучення трафіку трансформує інформаційну діяльність у так звану «порнографію бідності» або «порнографію страждання» (poverty porn / suffering porn) [1, 2]. Подібний підхід дегуманізує жертву, перетворюючи її трагедію на звичайний контент для розважального або комерціалізованого споживання [1, 2]. Окрім того, абсолютна віра людського мозку в правдивість імерсивної картинки робить користувачів надзвичайно вразливими до високотехнологічних маніпуляцій, зокрема синтезованих за допомогою штучного інтелекту дипфейків [2].

Отже, майбутнє масових комунікацій нерозривно пов'язане з подальшим упровадженням технологій імерсивності та ефекту присутності. За цих умов емоційний інтелект і розвинена емпатія трансформуються з суто особистісних характеристик на базовий складник медіаграмотності сучасного індивіда. Актуальним завданням медіаосвіти стає навчання громадян не лише верифікації фактів та виявленню фейків, а й навичкам свідомого керування власним емоційним залученням [1, 2]. Необхідно підтримувати суворий баланс між технологічним «ефектом присутності», який є потужною зброєю солідарності, та етичним і психологічним дистанціюванням [1, 2]. Збереження ментального здоров'я нації вимагає вміння бути віртуально присутніми там, де боляче, задля надання допомоги, але залишатися емоційно цілісними для тривалого стратегічного опору [1, 2].

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Мінський М. Телеприсутність. *Omni*. 1980. № 2 (6). С. 45–52.
2. Зонтаг С. Про фотографію / пер. з англ. В. Чернецького. Київ: Основи, 2002. 182 с.
3. Singer T. Empathy for Pain Involves the Affective But Not Sensory Components of Pain. *Science*. 2004. Vol. 303, No. 5661. P. 1157–1162.